

TOPLANTI / SEMPOZYUM DEĞERLENDİRMESİ

C.Ü. İlahiyat
Fakültesi Dergisi
XI/1 - 2007, 403-408

Tefsir Anabilim Dalı IV. Koordinasyon Toplantısı

Doç. Dr. İsmail ÇALIŞKAN*

Bu yılki Tefsir Anabilim Dalı koordinasyon toplantısı, İzmir’de (11-13 Mayıs 2007) yüzü aşkın akademisyenin katılımıyla yapıldı. İlk gün açılış ve iki panel gerçekleştirildi. Açılışta ilk konuşmacı DEÜ. rektörü Prof. Dr. Emin Alıcı, din-akıl uyumuna ve din kitaplarının akılla çelişmediğine değindi. DEÜ. İlahiyat F. dekanı Prof. Dr. Hüseyin Elmalı ise, Kur’an’ın başlangıçtan beri her döneme uygun biçimde tefsir edilegeldiğine, günümüzde de geçmiş tefsirlerden istifade ederek ama onlara takılıp kalmadan tefsir edileceğine, ayrıca dinin yeni nesillerin anlayacakları tarzda anlatılması gereğine değindi. Sorunların çözümü ve İslam’ın yanlış sunumlarının önüne geçmek için ilim adamlarının ciddi adım atmasını isteyen Elmalı, konuşmasını Atatürk’ün şu sözleri ile tamamladı: “Milletimiz dindar olmalıdır.”; “Milletimiz din ve dil gibi iki fazilete sahiptir. Bu iki fazileti hiç kimse çekip alamamıştır, alamaz.”

Öğlenden önceki panelin başlığı *Modern Dönemde Kur’an Yorumu* idi. İlk olarak Doç. Dr. Abdulhamit Birişik, “Modern Dönemde Kur’an’ı Farklı Yorumlamaya Sevk Eden Âmiller” adlı tebliğini sundu. Ona göre XVI. y.y.da Avrupa’da başlayan değişim modernleşmeye kadar gelmiştir. Bu arada dini alan da gelişmelerden etkilenmiş, metinlerin yorumlanması konusunda ‘yorumun bireyselliği’ ön plana çıkmıştır. İslam dünyasında ise modernleşme XIX. yy.da düşüncede başlamış, yavaş yavaş diğer alanlara da yayılmıştır. Bu sırada İslam coğrafyasına dağılan ve Hıristiyanlığı yaymayı amaç-

* Cumhuriyet Ü. İlahiyat Fak. Tefsir Anabilim Dalı Öğr. Üyesi - Sivas (icalis@cumhuriyet.edu.tr).

layan misyonerlik faaliyetleri ile daha sonra ortaya çıkan oryantalist çalışmalar en önemli gelişmelerdendir. Zira Batılıların İslam dünyasını modernleştirme planlarının bir parçası, misyonerler tarafından devreye sokulmuştur. Bu amaçla, zeki çocukları kendi ülkelerine götürerek eğitmiş, daha sonra sömürgeleştirilen ülkelerinde yönetici veya önemli makamların başına getirmişlerdir. Batıda ortaya çıkan gelişme ve değişme, sömürgecilik ve misyonerlik yoluyla İslam dünyasını etkisi altına alınca, sayı itibarıyla az fakat etki itibarıyla güçlü olan bir takım müslümanlar daha önce hiç şüphe etmedikleri dini ve manevi değerlerinden şüphe etmeye, dini, ilerleme ve gelişmenin önünde engel olarak görmeye başlamışlardır. Yönetici kadroların da basiretsizliği ile etki daha da derinleşmiştir.

Birişik'a göre bu sürecin ürünü olan 'İslâm modernizmi'nin ilk temsilcisi Seyyid Ahmed Han'dır. O, zaten başkalaşmaya başlayan toplumda başta ilim adamları olmak üzere birçok kişiyi etkilemiştir. Artık insanlar din alanında çok derinliğine bir eğitim almadan da bir şeyler söyler olmuş, sözlerinin ses getirmesi için bazı Batılı düşünceleri kendi söylemlerinin arasına serpiştirmişlerdir. Ancak bu Osmanlı ilim ve fikir adamlarında görülmemiştir. Onlar Kur'an yorumunda geçmişten kopmamışlar, ama güncel meselelere öncelik vermişlerdir. Mısır, Sûriye ve Kuzey Afrika'da ise bir kısım yorumlar, klasik tefsir ile büyük ölçüde örtüşürken bir kısmında modern dönemin müspet ve menfi etkileri görülmektedir. M. Abduh ve takipçileri, nispeten mutedil bir Kur'an anlayışına ve dünya görüşüne sahiptir. Günümüzde görüşleri etrafında geniş tartışmalar bulunan Hasan Hanefi, N. Hamid Ebû Zeyd, Muhammed Arkoun gibi Mısır ve Kuzey Afrikalı araştırmacılar bir bakıma kendilerine akli önemseme ve serbest düşünme bakımından Abduh ve arkadaşlarını örnek almışlardır, fakat Kur'an'a bakışlarında ve ortaya koydukları görüş ve değerlendirmelerde Batı tesiri açıkça görülebilir. Sonuç olarak, modern dönemde Kur'an'ı farklı yorumlamaya sevk eden amillerin başında, Batı'nın seçilmiş İslâm âlimleri üzerindeki tesiri ile birlikte İslâm âlimlerinin kişilik zaafı, bilgi yetersizlikleri ve dini hassasiyetlerinin kaybedilmesi gelir. Birişik, günümüzde Kur'an-ı farklı yorumlamaya sevk eden, siyasi, kültürel ve donanım ve eğitim eksikliği gibi âmillere de değindi. Bu çerçevede Kur'an'ın hakkıyla yorumlanması için; önce onu, yüce bir söz, son ilahi mesaj, kıyamete kadar insanların ihtiyacını karşılayabilecek bir kaynak kabul ederek yaklaşılmalı, sonra onu yorumlamak için özel bir sınıf insan yani müfessir yetiştirilmeli, üçüncü olarak tefsirde ihtisas elde edenler dışındaki ilim adamları, ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla ayetleri yorumlarken ehliyle irtibat içinde olmalı ve konsensüse değer vermelidir.

Doç. Dr. Şehmus Demir de "Batı ile Münasebet Ekseninde Modern Dönemde Kur'an Yorumu" başlıklı tebliğinde müslümanlar ile Batı toplumları arasındaki ilişkinin tarihsel temellerine değindikten sonra, Batı'nın hemen her alandaki ilerlemesinin ve müslümanlar üzerinde hakimiyet kurma çabasının ardından, bazı ıslahat hareketlerinin ortaya çıktığını ve daha sonra da İslam modernizmi akımının baş gösterdiğini anlattı. Klasik İslam modernizminin iki büyük temsilcisi Muhammed Abduh ve S. Ahmed Han, fikirleri ve projeleriyle topluma yön vermeye çalışmışlardır. Abduh, bir yandan İslam düşüncesinde yenilenme çabasını sürdürürken diğer yandan da Batılı çevrelerde İslam aleyhtarı yanlı ve yanlış fikirlere cevaplar vermeye çalışmış, bu arada fikirlerinde Batı'ya mesafeli olmuştur. Ahmed Han ise iyi bir geçmiş eleştirmenidir, modern ve akılcı bir tefsir yazmış, ancak Kehf suresine kadar gelebilmiştir. Ona göre, taklidi terk etmek ve Kur'an'ın ruhuna bağlanmak gerekir, çünkü bu, İslam'ın temelidir. İslamın saygın bir din ve modern Batı standartlarına uygun bir yapıda olduğunu sürekli vurgulayan Ahmed Han'ın ön plana çıkan özelliği, dini hakikatin ölçüsünü tabii aklın normlarına indirgeyerek, tabiat kurallarına ve akla çelişik görünen her şeyi reddetmesidir. Demir, ayrıca, yukarıdaki yaklaşım çerçevesinde Garaudy, Fazlur Rahman, Cabiri gibi düşünürlerden örnekler vererek bazı tahliller yaptı ve eleştirilerde bulundu. Onun ulaştığı sonuç şudur: Klasik İslam modernizminin oluşumunda en önemli etken, Batının bilimsel-teknolojik alanda hızla ilerlemesi ve meydan okuması, buna karşın müslümanların geri kalmışlıktan kurtulmak ve meydan okumalara cevap vermek amacıyla düşünsel faaliyetlerin hız kazanmasıdır.

Doç. Dr. F. Ahmet Polat da modern İslam düşüncesindeki Kur'an yorumlarının temel hareket noktalarını keşfetmeyi denerdi. Ağırlıklı olarak günümüzde rağbet gören ve bir o kadar da tartışılan tarihselci yaklaşımı, İslam dünyasındaki kökenlerini ve günümüzdeki durumunu ele aldı. Tarihsellik Kur'an ile ilişkilendirildiğinde sebep-i nüzül gündeme gelir. Polat, sebep-i nüzulün Kur'an'ın anlaşılmasındaki yerini detaylı ve neshi ise Kur'an hitaplarının umumiliği ve hususiliği bağlamında kısmen tahlil ve tenkit ettikten sonra şu fikirlere yer verdi: Nüzül sebepleri asla, Kur'anî varlığın var oluş sebebi değildir; anlamı tümüyle belirleyici olamaz ama kolaylaştırıcıdır, vazgeçilemez derecede önemi yoktur. Hatta bazen, yorum zenginliğine engel olması gibi ciddi olumsuzlukları da beraberinde getirebilmektedir. Onlar Kur'an-insan ilişkisinin bir bölümünde oluşmuş, insânî yapıp-etmelerdir. Dolayısıyla her zaman-mekanda, benzeri yapıp-etmelere uygunluk gösterirler. Asıl olan, bu tarihsel yapıp-etmelerden, bugünün insan meselelerine yönelik ilkeleri tespit edebilmektir. Bu nedenle Kur'an-ı Kerim'in kendisinin önemli

olduğunu, esbâb-ı nüzûl ya da başka bir etkenin hiçbir bağlayıcılığı bulunmadığını savunan görüşleri de tümüyle dışlamak doğru değildir. Neticede her kuralcı yaklaşımda olduğu gibi bunda da problemler çıkabilir. Örneğin Arkoun, bu hususta son derece mütesâhil olduğunu defâatle dile getirmiştir ki en açık örneği kadın hususundaki yaklaşımıdır. Ona göre esbâb-ı nüzûl bize, ayetlerin anlamlarının sadece dile bağlı tek bir boyutunun olmadığını göstermektedir.

Modern dönemde tefsire yöneltilen eleştirileri ele alan tebliğinden Doç. Dr. Mustafa Özel, son dönem ilim ve fikir adamlarının hadîs, nüzul sebepleri, nesh, isrâiliyât, ilmi tefsir, dirayet ve işari yorumlar, nüzul sırasına göre tefsir ve tefsirlerdeki rivayetler konularındaki tenkit ve itirazlarını örneklerle anlattı. Ona göre XX. yy.da tefsirin ve Kur'an'ı anlama çabasının ana karakterlerinden birisi, önceki tefsirlere ve müfessirlere eleştiridir. Bu yüzden neredeyse bütün müellifler, önceki müfessirlerin bazı şahsi durumlarını tefsire yansıtıkları ithamını ileri sürmüşlerdir. Doğal olarak öncekileri eleştirenler de benzer akibete uğramıştır. Örneğin Mevduci ve Seyyid Kutup, İslam'ı siyasallaştırdıkları gerekçesiyle günümüzde en çok eleştirilen şahsiyetlerdendir. Özel'e göre çağdaş dönem tefsir çalışmalarının hareketli ve hararetli oluşunun arka planında, büyük ölçüde İslam dünyasının içinde bulunduğu siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik şartlar yatmaktadır. Müslümanlar bir çıkış yolu bulabilmek için, geçmişi ve geleneği eleştirmek durumunda kalmışlardır.

Bizim özellikle ilk iki tebliğden edindiğimiz kanaate göre, yeni ve farklı yaklaşımları içinde barındıran modern dönem Kur'an yorumlarını Batı'yla ilişkiler temeline oturtmakta ısrar edilmekte, bazen de bunların yapay gündemler olduğu ileri sürülmektedir. Bu yargı, son dönem tefsirinin arka planını neredeyse tek bir etkene bağlamaktadır. Halbuki şu noktalar iyice açıklığa kavuşturulmadan hüküm vermek, acele davranmak demektir: 'Modern' tefsirler hangileridir, bu tür yorumlar nelerdir, müfessirler kimlerdir; bu dönemde her tefsirin/yorumun kökeninde Batı'yla irtibat mı vardır; böyle bir yargı ile alimlerin çabaları hafife alınmış olmuyor mu; ilim anlayışı, değişen kültür ve siyaset, yeni toplumsal yapılanma, teknik ve bilimsel gelişmeler vs.nin etkisi daha önemli değil midir; el kesme, faiz, kadının şahadeti, evlilik, miras taksimi, örtünme, Cuma namazının kadınlara farziyeti, ahkâmın değişmesi, nesh, israiliyat, ilmi tefsir, sebab-i nüzul, kıssalar... gibi daha pek çok konuda ileri sürülen görüşlerin serdedilmesine etki eden sebepler nelerdir? Sanırım daha sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek için öncelikle soğukkanlı ve ihtiyatlı davranmak, sonra müslüman dünyanın problemlerine iyi niyetiyle eğilen ile art niyetli olanı birbirinden ayırmak gerekir. Nihayet yorumcuların içinde bulunduğu ruh halini

çok iyi tespit etmek, hatta empati yapmak, daha sağlıklı yaklaşıma götürecektir. Müslüman düşünce geleneğinde eleştiri, başlangıçtan beri eksik olmamıştır, olmamalıdır da. Şurası açıktır ki, ilim kınanmaz, yanlışlar eleştirilir, reddedilir, doğrusu ortaya konulmaya çalışılır. Çağdaş dönem tefsirini Batı'nın etkisinde göstererek ona mesafeli yaklaşmak, geçmişte felsefenin, bazı mezhebi görüşlerin, sufi anlayış ve cereyanların kaynaklarını Yunan vb. kadim geleneklerden aldığı söylenerek reddedilmesi gibi bir hata olacaktır.

Öğlenden sonra *Kur'an'ın Aydınlığında Yaşamak* genel başlıklı ikinci panel yapıldı. Daha çok günümüz insanının ihtiyaçlarına yönelik Kur'anî mesajların verildiği bu panelde, sırasıyla, İzmir müftüsü İbrahim Acar, halen emekli ama Türkiye'deki tefsir faaliyetinin en önde isimlerinden birisi olan Prof. Dr. Süleyman Ateş, Prof. Dr. Kemal Atik, Prof. Dr. Nasrullah Hacımüftüoğlu konuşmalar yaptılar.

Toplantının Tefsir Anabilim Dalı'na yönelik çalışma bölümü Cumartesi günü gerçekleştirildi. Sabahki oturumda ilk olarak "İlahiyat Fakültelerindeki Kur'an ve Tefsir Eğitim-Öğretiminin Sorunları" adıyla yapılmış olan anket sonuçları sunuldu. 23 İlahiyat fakültesinden 22'sindeki öğretim elemanı (110 erkek, 2 bayan) ve öğrencilere (275 kız, 126 erkek) ayrı ayrı uygulanan anket soruları şu dört gruptan oluşmaktaydı: Kur'an'ı Kerim (Kur'an'ı Kerim'in Tilavet, İçerik ve Anlam Olarak Bilinmesi); Tefsir Kaynakları (Arapça Tefsirler, Türkçe Tefsirler ve Konulu Tefsir Çalışmaları); Tefsir Usulü; Genel Tefsir Öğretim Yöntemi. Ankete verilen cevaplar kendi içinde değerlendirilmiş ve toplu sonuçlar çıkarılmıştı. Bu anket halen ilahiyat fakültelerinde yürütülen Kur'an ve tefsir eğitim-öğretiminin hem öğretim elemanı hem de öğrenci cephesinden nasıl değerlendirildiği ve sorunları dile getirdiği, iki bakış açısının birleştiği ve ayrıldığı noktalar ve nihayet başarılı ve başarısız yönler ile sorun yaşanan noktaların tespit edildiği bir araştırma olmuştur.

Toplantının gayesi sadece Kur'an ve Tefsir öğretiminin sorunlarını tespit etmek olmadığı için çalışmaların bundan sonraki kısmı sorunlara çözüm önerileri sunmaya ve fikirler geliştirmeye ayrılmıştı. Bu nedenle, sunumun ardından bütün öğretim elemanları beş çalışma gurubuna ayrıldı ve yeni bir oturumda her bir çalışma gurubu kendi içinde toplu sonuçları tekrar değerlendirerek bunlar üzerinde tartışmalar yaptı, sorunların çözümüne yönelik görüş ve öneriler ile Kur'an-tefsir eğitiminin daha verimli yapılabilmesi için teklifler geliştirdi, sonra da bir rapor haline getirdi. Böylece Türkiye'de Kur'an ve tefsir eğitimini en üst düzeyde yürüten eğitimciler, yaptıkları işin durumunu somut bir biçimde görmüş oldular, öğrencilere verdiklerinin nasıl bir karşılık bulduğunu test ettiler, daha da önemlisi bundan sonra neler yapılabileceğine dair açık veriler elde

etmiş oldular. Yine, belki de ilk defa tefsir öğretim elemanları, bu kadar yüksek bir katılımı kendi sorunlarını doğrudan kendileri tartıştılar, ne yapmaları gerektiğine dair fikir yürüttü ve teklifler sundular. Yeri gelmişken bu tür bir çalışma-değerlendirmenin farklı yönlerden sık sık tekrarlanmasının ve benzer çalışmaların diğer bilim dalları tarafından da yapılmasının daha verimli bir eğitim-öğretim faaliyetinin yürütülmesine büyük katkı sağlayacağını özellikle belirtmeliyiz.

Öğlen arasında, özel çalışma ekibi beş çalışma gurubunun raporlarını birleştirerek tek bir rapor haline getirdi. Öğlenden sonraki toplantıda birleştirilmiş raporlar bir kez daha sunuldu, üzerinde bazı değerlendirmeler yapıldı ve sonuç raporu haline getirildi. Bütün bu çalışmaların değerlendirilerek sonuçların nihai hale getirilmesi ve öğretim elemanlarına duyurulması, DEÜ. İlahiyat Fakültesi'ndeki tefsir anabilim dalı öğretim elemanlarına bırakıldı.